

פרשת כי תצא "אשת היל"

פרשתנו פותחת בפרשת אשת יפת תואר, ולאחריה מופיעים דיני ירושה במשפחה שיש בה שתי נשים ופרשת בן סורר ומורה. רש"י בעקבות חז"ל הסביר את סמיכות הפרשיות על פי דרך העולם:

"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, שאם אין הקדוש ברוך הוא מתירה - ישאנה באיסור. אבל אם נשאה - סופו להיות שונאה, שנאמר אהריו 'כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה, לכך נסמכו פרשיות הללו." (רש"י דברים כ"א, יא)

לקיחת אשת יפת תואר היא ביסודה "כנגד יצר הרע", שכן התורה מכירה בכך שאם לא תאפשר לעשות זאת בהיתר, יעשו הדברים באיסור. בסופו של דבר, יחסים אלה מובילים למצבים משפחתיים לא טובים, ולכן התורה אינה רואה זאת בעין יפה. אף במסגרת היתר זה התורה אוסרת להתעלל בנשות האויב שנפלו בשבי ומגנה על האישה השבויה ועל רגשותיה: חייבים לתת לה זמן להתאבל על משפחתה, חייבים להתייחס אליה בכבוד, "וְהִיָּה לָךְ לְאִשָּׁה", ואסור לבזות אותה. בכך יש חידוש גדול של התורה, אשר מתבהר במיוחד לאור ההשוואה של פרשת אשת יפת תואר עם חוקים דומים של עמים אחרים מאותה תקופה.

דברי התורה כנגד יצר הרע מתבטאים בפרט לשוני קטן אך משמעותי ביותר בפרשתנו: בהתחלה כתוב "וְהָיְתָה בְשִׁבְיָהּ אִשְׁתְּ יִפְתַּת תּוֹאֵר וְחִשְׁקָהּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ לָךְ לְאִשָּׁה", אך בהמשך נאמר: "וְהָיְתָה אִם לֹא תִפְצֹתָ בָּהּ...". התורה מלמדת אותנו בהבדל לשוני זה מסר חשוב ביותר: "וְחִשְׁקָהּ בָּהּ" פירושו שמבחינת ההתרשמות החיצונית היא מושכת אותך, כי הרי השורש חש"ק קשור לרושם חיצוני ושטחי, כמו בהקשר של כלי המקדש: "...וְגַי הַעֲמֻדִים וְחִשְׁקֵיהֶם בָּרָךְ" (שמות כ"ז, ט), דהיינו הציפוי והמראה החיצוני של העמודים. בניגוד לכך, בהמשך הניסוח הוא "וְהָיְתָה אִם לֹא תִפְצֹתָ בָּהּ", דהיינו יש כאן חוסר רצון להגשים את מערכת היחסים הזאת בפועל. לשון "תִפְצֹתָ" מופיעה בפסוקים רבים בהקשר של עשייה, דהיינו הגשמת הרצון באופן מעשי.¹

1. ראו למשל: "וַיִּדְבֹר חֲמוּד אֶתְּם לְאִמּוֹ שָׂרָם בְּנֵי חִשְׁקָה וַיִּפְּשׂוּ בְּבִתְכֶם תְּנוּ נָא אֶתְּהּ לּוֹ לְאִשָּׁה... וְלֹא אֶחָד הִנְעִיר לְעִשְׂוֹת הַדְּבָר בִּי חֲפִץ בְּבֵת יַעֲקֹב וְהוּא נִבְּדָד מִכָּל בֵּית אֲבִיו" (בראשית ל"ד, ח-ט).

בניגוד לאשת יפת תואר, יש במקרא גם תיאורים חיוביים של נשים, למשל השיר הנפלא "אֵשֶׁת חַיִל" (משלי ל"א, י-לא).² מקובלי צפת הנהיגו בסוף המאה השש עשרה לומר את "אֵשֶׁת חַיִל" בליל שבת בבית לפני הקידוש כקבלת פנים לשכינה, ששורה בשבת,³ בדומה לאמירת שיר השירים בערב שבת.⁴ הואיל והשבת מייצבת ומחזקת את האווירה המשפחתית ואת יחסי האיש ואשתו בזכות תרומתה המרכזית של "אֵשֶׁת חַיִל" – האישה אכן מקרינה על בני ביתה ועל לב בעלה "הִקְמָה וְתוֹרַת הַקֶּדֶד" ובכך היא אכן מביאה שכינה לתוך המשפחה, הן לפי פשוטו של מקרא והן לפי התפיסה הקבלית.⁵ עיון בשיר מגלה לנו מסרים מעניינים ביותר החבויים בתוכו.

הדברים האמורים בספר משלי נאמרים בדרך של משל ומליצה, ככתוב בתחילתו: "לְהַבִּין מְשָׁל וּמְלִיצָה דְּבָרֵי הַכְּמִים וְהִדְתָּם" (משלי א', ו). בעקבות כך המדרש ומפרשי המקרא לדורותיהם ביקשו לראות – על פי תפיסת עולמם – משמעויות שונות של "אֵשֶׁת חַיִל" בדרך סמלית ואלגורית, ופרשנים רבים פירשו את השיר כמשל ומליצה לתורה.

אך נוסף על כך, "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (שבת סג ע"א), ולכן יש לפרש את "אֵשֶׁת חַיִל" כשבח לאישה. ב"אֵשֶׁת חַיִל" ישנו שימוש במטבעות לשון הדומות לאלו המופיעות לאורך כל ספר משלי. שימוש זה מוסבר בכך שהשיר מתאר את דמותה של אישה בשר ודם המגשימה את הערכים הבסיסיים של ספר משלי – ערכי החכמה, התורה ויראת ה' – דווקא בתוך הבית והמשפחה בזכות פעולתה המבורכת בחיי היומיום. לפיכך, תיאור שבחה של אשת החיל הוא למעשה השיא של ספר משלי, והשיר משמש מעין סגירת מעגל ואקורד-סיום הולם של הספר כולו.

ישנם כמה מאפיינים ספרותיים בולטים במבנה השיר:

א. עשרים ושניים הפסוקים של השיר "אֵשֶׁת חַיִל" בנויים לפי אקרוסטיכון אלפביתי, ללמדנו על שלמות תכונותיה "מואל"ף ועד תי"ז".⁶

2. באתר www.tefilah.org מופיעה גרסה מורחבת של מאמר זה.
3. ראו נפתלי הרץ טוקר, "אשת חיל" ודרכי קישורה ללילות שבת – ליל שבת ותיקונו לשלום בית", מחקרי חג 3 (תשנ"ב), עמ' 44-68; יעל לוין, "אשת חיל" בפולחן היהודי (משלי לא, י-לא)", בית מקרא 31 ד (תשמ"ו), עמ' 339-347; משה חלמיש, הנהגות קבליות בשבת (ירושלים תשס"ו), עמ' 298-300.
4. ראו חלמיש (לעיל), עמ' 181-187.
5. ראו מאמרו של רבי עקיבא: "איש ואשה זכו - שכינה ביניהן" (סוטה יז ע"א). מאמר זה נמסר בשמו של רבי עקיבא, אשר זכה בזכות אהבתו את רחל אשתו להתקרב לאהבת ה' (ראו המבוא של הרב אברהם יצחק הכהן קוק לשיר השירים).
6. על פי ילקוט שמעוני, רות רמו תרו (בדומה לכך ראו מדרש זוטא – רות (בובר), ד', יא): "יתן ה' את האשה" - אמר רב אהא: כל הנושא אשה כשרה - כאלו קיים כל התורה מראש ועד סוף, ועליו הוא אומר 'אֵשֶׁתְךָ כגפן פריה' (תהילים קכ"ח, ג), לפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד תי"ז, ואין הדורות נגאלים אלא בשכר נשים צדקניות שיש בדור, שנאמר 'זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל' (תהילים צ"ח, ג) - 'לבני ישראל' אין כתיב כאן, אלא 'לבית ישראל'." מדרש זה משווה נישואין עם אישה כשרה לקיום כל התורה כולה.

- ב. מסגרת השיר בנויה במבנה כיאסטי: המילים "אֶשֶׁת" – "הַיָּל" – "בְּעֵלָה" (י-א) בפתחת השיר חוזרות בחתימת השיר בסדר הפוך: "בְּעֵלָה" – "הַיָּל" – "אֶשֶׁת" (כח-ב).
- ג. מרכז השיר אף הוא בנוי במבנה כיאסטי (יט-כ):

"יָדֵיהָ שְׁלָחָה בְּיָשׁוּר
וּכְפִיָּהּ תָּמְכוּ בְּלֶךְ;
בְּפֶה פְּרִשָּׁה לְעֵנִי
וְיָדֵיהָ שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן"

בחצי הראשון משלח ידה וכפיה של אשת החיל מכוונים לעשייה במשק הבית פנימה, כבישור ובפלך המצויים בתוך הבית ומשרתים את צרכיו. אך בחצי השני מתגלה שאשת החיל לא עוסקת רק בצורכי ביתה, היא אף גומלת חסדים לעני ולאביון שמחוץ לביתה.⁷ החזרה על אותן מילים "יָדֵיהָ שְׁלָחָה... בְּפִיָּהּ / בְּפֶה" מלמדת שחריצותה של אשת החיל בתוך ביתה (יט) מקבלת פן נוסף של דאגה גם לעניים בחוץ ובכך גם לחברה כולה (כ).

ניתוח הפסוקים שבמרכז השיר מסביר את האופי השונה של שני חלקי השיר: בחלק הראשון (י-ט) מתוארות בעיקר פעולותיה כלפי ביתה; אפילו המסחר בו היא עוסקת מתואר רק כדרך להבאת לחם לביתה; פעולותיה מתוארות בביטוי "וַתַּעַשׂ בְּהַפְּזֵן בְּפִיָּהּ"^(יג), דהיינו כפיה מתפקדות בזריזות, כפי שניתן ללמוד מריבוי הפעלים בחלק הראשון, כביכול מכוח עצמן. בניגוד לכך מפרט החלק השני (כ-לא) של השיר גם את חכמתה ודמותה כלפי הסביבה החיצונית והשפעתה לטווח הארוך: היא דואגת לעני ולאביון (כ), בעלה נודע בשערים (כג), היא משווקת את סחורותיה (כד), ומדברת דברי חכמה ותורת חסד (כו). בעקבות כך מהללים אותה בניה (כח), בעלה (כח-כט) וכל רואיה (ל-לא).

שני חלקי השיר מתארים אפוא תכונות שונות של אשת החיל, והמבנה הכיאסטי נותן להם ביטוי ספרותי מתאים: פעילות מעשית כלפי פנים (חלק ראשון) משפיעה על סביבתה ומשאירה רושם עמוק על כל רואיה (חלק שני). ניתן לראות רעיון זה גם בניסוח סיכום השיר: "הֲנֵנוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֵיהָ וַיְהִלְלוּהָ בְּשַׁעְרֵים מְנַעֲשִׂיהָ" (לא); כמעט כל המילים בפסוק זה מופיעות כבר בפסוקים הקודמים, ללמדנו שהאדם נשפט על פי מעשיו.

7. יש לשים לב, ששני הפסוקים הפותחים באותיות יו"ד וכ"ף מתארים את משלח ידיה ומעשה כפיה של אשת החיל.